

DIRİLİŞ YILLARI

Mustafa Kirenci

I

- Üretmen Han'daki Diriliş bürosunda vakitler, gelen giden ziyaretçiler, sohbetler ve o zamanlar daha yoğun hissedilen, sanki sohbete nazar süresi daha uzun olan sükûtle yani tefekkür ya da teemmül ile geçiyordu. Bu zamanları felsefi olarak da anlamaya çalışıyordum.

1987 yılı olmuştu. İş olarak yaptığım bir şey yoktu ve bana maaş ödü-yordu. Yani aldığım maaşa karşı yaptığım kayda değer bir şey yoktu. Askere gitmeye karar verdim. Bu düşüncemi söyledim. “*Aradan çıkar.*” dedi. Nisan ayında, 8 ay kısa dönem olarak Sivas’ta askerliğe başladım. Arada fırsat buldukça telefonla arıyordum. Ağustosta izne geldiğimde Kadıköy’deki evinde ziyaret ettim. 1987’nin Kasım ayında askerliğim bittiğinde, önce memleketime sonra da İstanbul’a geldim. Ziyaret ettim. Geleceğimi biliyordu, telefonda söylemiştim. Yalnızdı. “*Geçmiş olsun.*” dedikten sonra cebinden hızlı bir şekilde büronun anahtarını çıkarıp uzattı “*Yerine kimse oturmadı.*” Gülümseyerek eliy-le masayı işaret ederek “*Yerine geç.*” dedi. Bunlar çok hızlı bir şekilde cereyan etti. Yukarıda da ifade ettiğim sebeplere binaen devam etmek istemiyordum. Oturuşumdan, tereddütlerimden anlamış olmalı ki “*Dergiyi çıkaracağız.*” dedi. Askere gitmeden önce beraber çalıştığımız Halil İbrahim de ben askerde iken yedek subay olarak askerlik görevine başlamıştı. Üstat, “*Bir arkadaş başladı, birazdan gelir.*” dedi. Birazdan kapı açıldı ve yeni mesai arkadaşım Ömer Erdem girdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ikinci sınıf öğrencisi idi. Simasını hatırladım, askere gitmeden önce Diriliş’te görmüştüm

Yaklaşık 30 yılı bulan Diriliş’teki çalışma hayatım boyunca şahitliklerimi bundan sonra belli zaman aralıkları ve –derginin çıkması, yeni

kitapların yayımlanması ve parti... gibi- konular üzerinden anlatmaya çalışacağım. Ama öncelikle Üstat'ı nasıl gördüğüm hakkında yazmak istiyorum. Bazıları çok erken zamanlarda oluşmuş, bazıları zamanla düşünüşüne or- taya çıkmış bu kanaatler onun şair, düşünür ve topyekûn insan kimliğine dair. Benim Diriliş'te belki başka sebepleri olsa da öncelikle kaderin sevgiyle insan ömrüne kıyasla uzun denebilecek bir çalışma hayatım oldu. 1995 yılındaydı galiba, bir gün bazı misafirlerin de bulunduğu sırada *"Burada çalışma süresi bir fakülte hayatı kadardır. Ama Mustafa'nunki tıp fakültesi süresini de geçti."* demiş- ti. Şimdi hesap ediyorum da yaklaşık 5 tıp fakültesi süresi olmuş. Bu süre için- de onun her sözünü, her hareketini ve davranışını düşünmediğim, kendi ken- dime mülahaza etmediğim zaman azdır. Bir gün işlerin gidişatı bakımından *"Sen bizi bizden daha çok düşünüyorsun."* demişti. Bunu o zamanlar ve şimdi de iltifat kabilinden anlasam da emin olduğum şeylerden biri -bazıları sıkıntılı süreçler içerse de- düşünmek, anlamaya çalışmak, hatta bazılarını anlamam uzun zaman alsa da, gözümün önünde cereyan eden insan hayatını kendim için anlamlı hâle getirmektir. Ben sıkıntılı süreçleri de, kendi içimde mülahaza ederek ve neticede bir nizam vererek aşmaya çalışırdım. Bundan sonra gelen satırlar, anılarımdan hareketle ve mülahazalarım neticesinde ortaya çıkan pa- sajlar.

Bilgileri külli yani tümeldi. En başta fikirler âlemine ve ardından hâlihazırda cereyan eden siyasi olaylara, devlet uygulamalarına ya da dünyanın herhan- gi bir yerinde vuku bulan gelişmelere tümel bilginin perspektifinden bakardı. Eserlerini okurken hissettiğim, fakat pratikte konuşmanın akışı içinde yürü- tülen mantığın daha kolay izlenebildiği durumlarda ilk fark ettiğim şey buydu. Bu bakış benim için hem daha kuşatıcı hem de daha açıklayıcıydı. Bakış yani nazar sahibiydi. Hem gözünü kullanma bakımından hem de eskilerin "bakış açısı-görüş" anlamında "noktainazar" diye tabir ettikleri olaylara bakış, ele alış biçimi, değerlendirilme tarzı bakımından. Nazariyata da vukufiyeti yüksekti. Bilgisi ayrıntılara malik, hafızası mütekâmildi. Sembolleri, remizleri yorum- layıp onları bugünün idrakine taşımada mahirdi. Bir şeyi kâmilten bilmek is- terdi. İsterdi ama bilginin kendini ele geçirmesine de asla müsaade etmezdi. Duyduklarındaki eksik bilgileri muhakemesiyle tamamlar, âdeti birbirinden farklı önerme cümlelerindeki boşluklarını doldururdu. Bazen bu pratikte de tezahür ederdi. Farklı zamanlarda birkaç kez cumanın sadece farzına yetişe- bilmiştik. Namazdan sonra dışarda cemaatten çıkanlara göz gezdirirken *"Hut- beyi dinlemedik, birine sorsak da birkaç kelime söylese bile gerisini biz zihnimiz- den tamamlarız."* derdi. Gözümüze kestirdiğimiz birkaç kişiye kendisi de, biz de sorduk. Her defasında tuhaf karşılayanlarla birlikte kimse doğru düzgün bir şey söyleyemezdi. Nihayet birkaç kelime söyleyebilen biri çıkardı. O da kâfi gelirdi. Yolda büroya doğru yürürken *"Kimse dinlememiş, oysa hutbeyi dinlemek cumanın şartlarından, aynen namazı kılma hükmündedir."* demişti.

Onda, en erken fark ettiğim şeylerden biri de şuydu: Araç-amaç ayrımı. İnsanlar arasında büyük bir karmaşaya sahip, genellikle yanıltıcı, nefساني ve birçok insanın bizzat kendisini bu yolda farkında olarak ya da olmayarak aldanışa soktuğu, araç-amaç ilişkisini tefrik etmede, araca araç değerini vermede, amacın ise hakkını hukukunu kollama bilincinde ihtimam sahibi idi. Çok erken zamanlarda bırakın para-pul ya da herhangi bir varlık sahibi olmadaki araç-amaç ilişkisini; fikirlerin, yönetim sistemlerinin, kurduğu partinin amaç değil araç mesabesinde olduğu bilincine ve en önemlisi tatbikine onda şahit oldum. En zor zamanlarında bile amaca nazaran aracı mübah görmezdi. İhtiyaç saikiyle bile olsa aracı tevil etmek yoluna hiç sapmaz ona meşruiyet kazandırma yollarını da kati bir tutumla tamamen kapatırdı.

Kendi kendisini yetiştirmişti. Doğu'yu da Batı'yı da bilirdi. Osmanlı Türkçesini, Fransızca'yı kendi gayretleriyle öğrenmişti. İlk zamanlarda “*Fransızca'yı tercüme edecek derecede, İngilizce'yi de anlayacak derecede bildiğini*” söylemişti. Gramere fazla takılmadan Türkçe çevirisi olan bir kitabın mesela Albert Camus'nün *Yabancı* isimli romanının Fransızca nüshasını alıp bir sayfa Türkçesinden bir sayfa Fransızcasından okuyarak önce kelimelere ve dile aşinalık kazanılacağını; ilk sayfalarda insana sıkıcı, beyhude bir çaba gibi gelse de, biraz ilerledikçe aşinalığın artacağını, böyle böyle öğrenilebileceğini söylerdi. Yani grameri sonraya bırakarak tümelden tikele doğru bir öğrenme tarzı tavsiye ederdi. Bizim de bir yabancı dil öğrenmemizi ister “*İngilizce başlangıçta kolaydır, sonra zorlaşır; Fransızca ise başlangıçta zordur sonra kolaylaşır.*” derdi.

Yetkin çevirileri 1955 yılından başlayarak peyderpey önce dergilerde yayımlanmış sonra da Diriliş külliyyatı içinde yer almışlardı. Kendisini tanımadan önce *İslâmın Şiir Anıtları* (Üç *Kaside* adıyla, 1967-genişletilmiş baskı 1976), *Batı Şiirlerinden* (1976) kitaplaşmıştı. Sonrasında da daha önce parça parça dergilerde yayımlanan çevirilerinden meydana gelen *Çağdaş Batı Düşüncesinden* (1997), Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-Suadâ'sından* uyarladığı *Armağan* (1997) Diriliş külliyyatı arasında yayımlanmıştı. Bu çalışmalarından ilkler arasında yer alan Muhyiddin İbn Arabî'den *Âdâbü'l-Mürîd* başlığıyla Giritli Ahmet Muhtar Efendi'nin Osmanlı Türkçesine çevirdiği eserinden hazırladığı ve *Genç Müslümana Öğütler* de var. Eser, 1965 yılından itibaren Bedir Yayınlarından çıkmaya başlamış, vefatından sonra 2022'de de Diriliş Yayınları tarafından külliyyata dâhil edilmişti. Başka çevirileri de dergi sayfaları arasında beklemektedir.

Fransızca öğrenmemi istiyordu. Henüz Diriliş'te fiilî olarak çalışmaya başlamadan kısa bir süre önce bir ziyaretimde Beyoğlu'ndan satın aldığını söyleyerek çekmecedan çıkardığı kitabı uzattı “*Bu senin.*” dedi. Ve “*Aslında Fransızca sözlüklerin en iyisi Le Petit Larousse'tur, neredeyse aranan her şey var, bende de o var, fakat ondan bulamadım, sana bunu aldım, inceledim, bu da iyi, başlangıç için iş görür.*” diyerek sözlükten rastgele açtığı bir sayfa üzerinde kelimelerin başında bulunan harflere dikkat çekerek kullanımına dair örnekler gösterdi. Sözlüğüm 1979, Paris baskısı *Larousse de Poche*'du. Heyecan ve mahcubiyeti-

min birbirine karıştığı bir hâl içinde teşekkür ettikten sonra görünüşüyle benim için yeniliklere sahip ve bana sevimli gelen bu sözlüğü müsaade isteyene kadar elimde evirip çevirdim. İlk defa gördüğüm sonrasında çok sık karşılaşmadığım şey üç tarafındaki sayfa kenarlarının kırmızı olmasıydı. Sevimli gelmişti çünkü ebadı da sık karşılaştığım bir ebat değildi. 11x16,5 ebadında ve 600 sayfa idi. Benim için mutena bir hediye hükmündeki sözlüğün kapaktan sonraki ilk sayfasına “2 Haziran 1986-Pazartesi” tarihini kaydetmişim.

Üstat, Diriliş'teki ilk aylarımda Beni Fransız Kültür Merkezindeki Fransızca kursuna gönderdi. “*İlk kur yeterli olur.*” dedi, gerisini yukarıda bahsettiği yön-temi tatbik ederek halledebileceğimi söyledi. Arada sırada, Fransızca öğreniminin temeli kabul edilen, çetrefilli, yeni başlayanların zorlandıkları, kelime başlarına gelen, kelimenin *masculin* (erkek) ya da *feminin* (dişi) olmasına göre değişen, Türkçe karşılığı olmayan “Les Articles” yani “le, la, les” gibi harf-i tarifleri bir kâğıt üzerinde yazarak anlatırdı.

Baştan beri bilgisi bana celp edici gelirdi. Bu vasfı, felsefe eğitimimden de olsa gerek iki şeye bağladım. İlk bilhassa kitaplar, okumalar yoluyla öğrenilen bilgisinin yetkinliği idi. Boşlukları yoktu. Her biri düşünülmüş mülahaza edilmiş âdeta kendi bünyesine katılmıştı. Bu anlamda kültürel ve entelektüel tarafı vâsi idi. Kaleme almadan önce bize anlattığı, *Hâtıralar*'ında da bahsettiği Üstat'ın Mülkiye yıllarındaki kendi kaleminden şu örnek meramı anlatmaya bir yönüyle yardımcı olacak:

... bir gün N. Fazıl Bey, düşünceleri de özel bir ses tertibiyle ayrıca vermek şeklinde bir tiyatro eseri düşündüğünü, bunu Muhsin Ertuğrul'a açtığını, onun da Amerika'da bunu düşünen bir yazar bulunduğunu söylediğini ifade edince, ben o yazarın, O'Neil olduğunu, eserlerinden birkaçında düşünceleri ayrı punto ile belirttiğini, bu eserlerden birinin: “Araya Giren Garip Oyun” adlı piyes olduğunu söyledim. Ve İngilizce adını da belirttim. Üstad, takdir makamında, “Hayret,” demişti, “senin bilmediğin yok.”¹

İkincisi de tamamıyla ona özgü olan, bizzat onunla bütünleşen tarafıydı yani sezgisel olmasıydı. Eskilerin “hadsî” dedikleri bu bilgiyi daima söylemine ve söylediklerine lezzet veren, onları öngörülemez yapan, çeşitlilikleri (parçaları) bir nizam ve sistemle bir araya getiren ve kendine has kılan şey olarak anladım. İlk yani bilgi sahibi olmayı bir ham madde olarak kabul edersek ikinci tarafı bu ham maddeyi işleme buradan tamamen kendine has bir ürün ortaya koyma yeteneği idi. Zekâsı bilhassa burada tezahür ederdi. Her zaman aynı mantığı yürütmez, şartları, zamanı, devirlerin mantığını dikkate alırdı. Öngörülerinin, hemencecik düşünülemez, hesaba katılamayacak iç bağların, belki daha isabetli bir kelimeyle söyleyecek olursam basiretin bir bilinç olarak kendini gösterdiği hâlleri onu nazarımızda üstün bir mevkiye yerleştirir ve bizler üzerinde cazibedar tesirler bırakırdı.

¹ Sezai Karakoç, *Hâtıralar*, 1. Cilt, Diriliş Yayınları, İstanbul 2022, s. 375.

Birinci sınıf zihinlerden bahisle Schopenhauer'ın söylediği cümleyle ifade edecek olursam “gerçekten kendi kafasıyla düşünen kişi, bir hükümdar gibidir. Verdiği hükümler, tıpkı bir hükümdarın kararları gibi, doğrudan doğruya kendi sınırsız gücünden gelir.” O bu gücü inancından alırdı, çabasının mem-bası inancıydı. Merkezde o vardı ve konuşmalarından bizlere yansıyan şey, bu merkezden çıkan ve çevreye (tarihin-geçmişin ya da günün olaylarına) doğru gelişen ve ona kendi rengini veren külli bilginin açılımları, nüansları idi. Göz-lemlerine, duyduklarına, okuduklarına –minik bir gazete haberi de dâhil– dair iç rabitaları sezgisiyle işlerdi. Tecrübe edilmiş, kitabi ya da insanlığın ortak mirası hâline gelmiş bilgiler arasındaki rabıtayı bu sezgisel bilgi sağlar, bu da çoğu zaman ona özgü bir düşünme biçimi olarak zuhur ederdi. Eserlerinde bil-hassa şiirinde bunun örnekleri oldukça fazladır.

Deha sahibiydi. Belki de bütün eğitim hayatı boyunca –bu bağlamda *Hâtıralar'*ında bahsettiği bazı anekdotlar da var– kendisine bu gözle bakılmıştı. Do-ğuştan gelen bu melekenin tezahürlerini başta geniş ailesi, kasabası, okul ho-caları ve arkadaşları, bütün çevresi yaşamış olmalıdır. Dehayı psikolojik ola-rak zekânın ileri derecede oluşuyla, hafıza kudretiyle, yetenekle, ibda gücüyle izah edenler olmuştur. Bunların hepsi onda vardı. Elbette hafızası hayranlık verecek derecede işlek ve netti, ona ihtimam da gösterirdi; zekâsı fikirler, olay-lar, nesneler ve kavramlar arasında sıradan insan için muhal gelecek ilişkiler silsilesi kurar buluşlar yapardı ve birazdan söyleyeceğim üzere bu kanaatini dillendirirdi de. Eserlerindeki ve sanatındaki ibda gücüne henüz yeterince vu-kufiyet kazanılmamışsa da örnekleri eserlerinde bolca mevcuttur.

Pratikte de şahit olduklarımdan birkaç örnek vermek isterim. Mesela divan şiiri dâhil birçok şairin şiirlerini hemen hatırlar, okurdu. Divan şiirinden ola ki hatırlayamadığı bir mısra olursa vezninden hareketle çıkarırdı. Fuzûlî'nin bazı mısralarını matematik denklemine dönüştürürdü.² Hesap makinesi kullanmazdı. Bilhassa 70 yaşından sonra hatırlama, hafızasını koruma ve işletme konusunda hassasiyetleri artmıştı. Bir defasında bir kitabın maliye-tini çıkarmak istemiş, ben de hesap makinesini kendisine doğru götürdü-ğümde, “Yok yok verme, zihinden yaparım, egzersiz için lazım.” demişti. Üç-dört haneli rakamları zihninden çarpardı. Hemencecik hatırlayamadığı bir isim olursa üzüldü, bulana kadar da rahat etmezdi. Bir seferinde gece –2000’li yıllar– telefonla aramış “*Şemsiyelerin sap tarafında bir marka ismi vardır, bü-tün şemsiyelerde yazar, onu bir türlü hatırlayamadım.*” dedi, ben düşünürken “Hani” dedi “*tırnak makaslarında da hep ‘trim’ yazar ya onun gibi bir şey.*” “Ko-bold mu acaba?” dedim. “Hah” dedi: “Evet kobold, bir türlü aklıma gelmedi.” Bu belki bazılarına tuhaf gelebilir. O, bir kelimeyi bile yitirmek istemezdi. Bu

2 Fuzûlî'nin şiiri şu idi:

*Cânı kim cânânı için sevse cânânın sever
Cânı için kim ki cânânın sevse cânın sever.*

türlü ihsaslarından anladığım şey şuydu: Bir kelime, bir kavram ya da bir olay psikolojik yapımızda –bilhassa tedai/çağrışım mekanizmamızda– tek başına bir şekilde var olmazlar. Onlar bizde başka başka kelimeler, durumlar ya da anılardan meydana gelen, sırları bizim için de muhal olan, zaman zaman bize hükmettikleri bir alan içinde varlıklarını sürdürürler. Her bir kelimenin hem bizde hem de kendi olağan hayatında çok çetrefilli ve uzun maceraları vardır. Bu yüzden bir kelimeyi unutmak sadece o kelimeyi unutmak değildir. Çoğu zaman sırrını çözemediğimiz bir şekilde zihnin hamulesini oluşturan bize ait malzemeler (kelimeler, anılar, bilgiler ve daha nice şeyler) dıştan birbirinden bağımsız gibi görünseler de insan psikolojisinde iç içe geçip neredeyse her bir parçasıyla insanı o insan yapan şey olup çıkıyorlar. Özellikle her insan için bir sır olan hatırlama konusundaki “tedai/çağrışım mekanizmamız” bir renk, bir koku, bir kelime... yoluyla bize unuttuğumuz uzak bir geçmiş gözlerimizin önüne getiriveriyor. Bu yüzden “Kobold” kelimesi sırf bir şemsiye markası olmaktan çıkıp bize dair bir varlığa sahip oluyor.

2000’li yılların başında Derin Han’da Diriliş bürosuna biri gelmişti. Üsküdar’dan geldiğini söyledikten sonra “*Beni hatırladınız mı?*” diye sordu. Tebesümle “*Siz*” dedi “*yine aynı kafada mısınız, bir işte çalışmanın boş, lüzumsuz bir şey olduğunu iddia ediyordunuz.*” Bu sözleri duyan şahıs çok şaşırды “*pes doğrusu*” anlamında kollarını açtı Üstat’a doğru yöneltti. Sonra hesap ettiler 32 yıl önce Üsküdar’da bir grupla beraber oturmuşlar.

Fakat saydığım vasıfları taçlandıran onun bendeki mutena yerini ve işaret etmek istediğim asıl şeyi Thomas Carlyle’ın deha konusundaki şu tanımını karşılayıyor: “*Deha kendini zahmete koşmakta sonsuz bir kudrettir.*” “*Deha sonsuz bir çaba gösterme kapasitesidir.*” diye de çevrilen bu ifade yukarıda ayrı ayrı saydığım vasıfları –zekâ, hafıza kudreti, ibda gücü/yetenek– kişisel olmaktan çıkarmakta. Onları yani kapasitesini kendi nefsi için kullanmayı değil, ideal sahibi olmayı ve bütün bu unsurları ideali için daimî ve zahmetli bir çabanın malzemeleri olarak görmeyi anlatıyor bana. Onun zekâsını, hafıza kudretini, ibda gücünü kudrete dönüştüren hayatının yekûnu olarak görebileceğimiz zahmetli çabasının “Diriliş” olduğunu düşünüyorum. Yeteneklerini, bilgisini, kültürünü yüksek bir çabayla ve zahmetle tek bir kelimeyle ifade etme becerisi gösterdiği “Diriliş’e hasredilmiş olmasıdır. Onun hayatının yegâne ameliyesi bu oldu. Şu günler onun dehasının ortaya koyduklarının yüksek sesle âdeta toplumsal bir koro hâlinde sonra da millet korusu hâlinde dillendirilmesi; Diriliş bilincinin hızla fiiliyata dönüşmesi zamanı. Fikirler hayat içindir. “İslam Birliği”, “İslam Natosu” gibi teklifleri ve bunların felsefi temellerini ifade ettiği eserlerinin bizler için “hayat-memat” meselesi olduğu zamanları yaşıyoruz. O, bu uğurdaki çabalarını çeşit çeşit araçlarla –sanat, kitap, dergi-gazete, parti –ortaya koymaya çalıştı. Hatta televizyon kanalı kurmaya da çalıştı. 1992-93 tarihlerinde 2 yıl fasıllarla ve bazı geceler Şehzadebaşı Camisi avlusunda çekimler yapıldı ve geç saatlere kadar çekimlerin montajı ile uğraşıldı. 1993 yılı miraç gecesinde de Süleymaniye Camisi’nde çekimler yapılmış, ardından

Şehzadebaşı Camisi bahçesinde *Hızırla Kırk Saat*'in "Miraç" bölümü "32. Saat"i okumuştur. Yayın kısa süreliğine de olsa gerçekleşti. Denedi ve eldeki malzeme ve imkânlarla yürümeyeceğini anlayınca vazgeçti. Onu 50 yaşında iken tanıdım. Temel eserlerini büyük ölçüde yayımlamıştı. Tanımadan önceki hayat serencamı ile tanıdıktan sonraki şahitlilerimin bana gösterdiği yegâne şeylerden biri dikkatini ve hayat enerjisini bir an olsun idealinden ayırmaması, dehasını hasrettiği adanmış çabası oldu.

2000 yılı başlarında *Gün Doğmadan* yayıma hazırlandığı sıralar mizanpajı gözden geçirirken "*Bizim sanat, edebiyat ve fikirde yaptığımız buluşların kimse farkına varmadı, eğer bu teknik ve bilim alanında olsaydı bütün dünya bilirdi.*" demişti. Mantığı esnek, bu mantığın bilgidan bilgiye konumlanması sürprizler taşırdı. Mesela Berlin Duvarı (Utanç Duvarı) ile 1961'de ayrılan Doğu ve Batı Almanya için "*Bir sabah uyandığımızda İki Almanya'nın birleştiğinin ilan edildiğini duyarsak, bunu bir sürpriz saymamalıyız.*"³ diye haftalık *Diriliş* dergisinin 23 Haziran 1989 tarihli sayısında yazmıştı. Duvar, gerçekten de bu yazı yayımlandıktan yaklaşık 5,5 ay sonra, bir gece yarısı 9 Kasım 1989'da her iki taraftan da biriken yüzbinlerce insanın huzurunda yıkılmaya başlanmış ve yıkım nihai olarak 3 Ekim 1990'da tamamlanmıştı. Bu öngörüsünü sonra şöyle izah etmişti:

Bu iki Almanya yıllarca diğer parçası yokmuş gibi yaşadı. Âdeta birbirleri için yoktular. Benim o cümleleri yazdığım tarihten önce de birbirlerini suçlarcasına her iki Almanya'nın lideri beyanat vermeye başladılar. Hakaret derecesinde birbirlerini suçluyorlardı ama netice de bu bir diyalogdu. Eskiden birbiri nezdinde yok hükmündeyken şimdi aralarında olumsuz da olsa bir diyalog başlamıştı. Sonradan bu olumsuz diyalogun dış dünyayı (diğer ülkeleri bilhassa Amerika ve Rusya'yı) oyalama taktiği olduğunu anladım.

Bakış sahibi idi. İri gözleri simasına hâkimdi. Gözlerimiz bilgi aldığı kadar bilgi de verirler. Gözler "ruhun kendine seçtiği bölge" olarak da tanımlanmış. Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça kökenli "yüz, çehre" anlamında "vech-vecih-veçhe" gibi birbirine yakın söyleyişlere sahip kelimelerin "yön, istikamet, tarz, biçim, yol, taraf" gibi anlamları da var. Bu anlamlar yüze ve bakışlara nispet edildiğinde insanın insana bakışındaki perspektif genişliği de ortaya çıkıyor. Yüz yüze gelmenin, karşılıklı konuşmanın belki de en bilgi verici yönü gözlerden gözlere geçen ve anlık gerçekleşen, öyle veya böyle tanımlanmasıyla ilişkilerin neredeyse geleceğini belirleyecek sihirli bir süreç olduğu daima ilgimi çeker. Her insan en dolaysız ilişki ya da iletişim biçimini bakışlar yoluyla yaşar. Bunu başlangıçta *Diriliş* bürosunda öğrendim. Üstat bu anlamda tam anlamıyla "bakan" biri idi. Bakışını belirleyen şey daha çok muhatabı idi. Bakışlarından karşındakini nasıl gördüğü anlaşılırdı. Konuşmadan

3 D [Sezai Karakoç], *Haftalık Diriliş Dergisi*, Sayı: 49, 23 Haziran 1989.

baktığı zamanlar da olurdu, ama konuştuğunda sözleri ile bakışları aynı şeyi ifade ederdi. Bu konuda siması oldukça netti. Yani ne bakışları sözlerini, ne de sözleri bakışlarını yalanlardı. Bakmadıkları da vardı. Bakması değer vermesi anlamını da taşırdı. Gülümsediği vakit bütün yüzü açılır bakışları da bütün içtenliği ile bu gülümsemenin ısıltılarını taşırdı. Georg Simmel, karşılıklı bakışla meydan gelen bağ için “*İnsanlar arasındaki tüm ilişkiler, sempatiler ya da antipatiler, yakınlıklar ya da soğukluklar, bakışlar arasındaki alışveriş olmasaydı kökten değişirdi.*” demektedir. Üstat’ın bakışları da ya bir bağın habercisi, ya devam etmekte olan bağın teminatı, ya bir tedip işareti, ya kendisini karşısında kine tamamen kapatıcı, ya zapt edilen öfke ya da yoklayıcı şekilde zuhur ederdi. Ruhundakileri bakışlarıyla yansıtırı. Bana öyle gelirdi onun bakışlarının kendine has bir dili vardı ve bu dil en keskin ve en dolaysız lisanla konuşurdu.

Hâl sahibi idi. Hâlleri simasında tecessüm ederdi. Bunları bilmem nasıl anlatmalı. Simada bir süreliğine kalan, birbirine doğru açılımları olan hâllerin yansımalarını kelimelere dökmek, zihinde canlılığını koruyan resimleri kelimelerin sabit âlemine irca etmek nasıl mümkün olabilir? Bazen insana neredeyse bütün kâinatın kendi içine sıkıştığı izlenimini veren, simasının gerildiği, bakışlarının keskinleştiği ya da çok başka türlü baktığı zamanları olurdu. Öyle zamanlarda bütün varlığı simasında bilhassa da gözlerinde tecessüm ederdi. Bazen simasına yerleşen hâllerden biri tasavvufi anlamdaki “kabz” hâlini andırır, sıkışmışlığı, imkânsızlığı hissedildiği. Yapılabilecek birçok şeyin bilincine karşın, onu yapabilecek imkânlardan yoksunluğun meydana getirdiği daralma hâli. Bu bilinci bazen “*Hint fakirleri gibi bir hazinenin üstünde oturuyoruz fakat elimiz kolumuz bağlı, hiçbir şey yapamıyoruz.*” derdi. Öyle anlardım ki onun hazinesi yaptıklarından çok yapabilecekleri idi. Bazen de bu daralma hâllerinde *Mecelle*’deki biri diğerinin devamı olan şu iki kuralı sık sık anar, ümitle bağlanırdı: İlki “*Meşakkat teysiri celbeder.*” yani “Zorluk kolaylık yollarını açar.”. İkincisi de: “*Bir iş zîk oldukça müttesi’ olur.*” yani “Bir işte zorluk ve sıkıntı ortaya çıkarsa kolaylaştırılır.” Bu kaidelere metafizik olarak bağlanıldığını, bir lütuf, inayet ya da ihsanın bu meşakkat ve zorluklardan sonra geleceğini düşünürdüm. Maddi ihtiyacın iyice hissedildiği, kitap satışlarının tamamen durduğu, âdeta günlük giderlerin bile karşılanamadığı zamanlarda masasından zaman zaman kalkar, dudakları kıpır kıpır büroda gezinir sonra “*Bir takım kitap hazırlayalım (paket yapalım) ve şuraya (kapının kenarına) koyalım.*” derdi. Bunun anlamını zamanla kavramıştık. Demek isterdi ki: “Biz kitapları takım hâlinde hazırlayalım ki (bu yolda bir çaba serdedelim ki) bu hazırlayışımızla ona alacak kişiyi de çağırılmış, davet etmiş oluruz. Ve kapının kenarına koyarak belki yolu kısaltmış, belki de niyetimizi aşıkâr etmiş oluruz.”

Bu maddi daralma hâllerinin dışında da simasının değiştiği diğerinden biraz farklı olarak daha manevi bir hâlin eşlik ettiği ve sükûtin hâkim olduğu bir gerilim hâlinin hissedildiği zamanları da olurdu. Bana bu gerilimi bir şeyin varlığına nüfuzdan doğan ya da hakikatine erişten neşet eden bir hâl gibi

gelirdi. Varidat (doğuş) öncesi sancılar şeklinde de ifade edebileceğim bu hâller yukarıda ifade ettiğim gibi maddi bir şartla mukayyet olmayıp metafizik hâlleriydi. *Sütun*'daki⁴ bir yazısından hareketle söyleyecek olursam 38 derece ateş içinden baktığı bu hâllerini çoğu zaman sükûnetini muhafaza ederek yaşar, yer yer bu hâle dışardan etki edebilecek durumlara karşı teyakkuzda olur, böyle durumlarda da öfke tezahürleri görülürdü. O zamanlar ne yapacağımızı bilemez, sessizliğe gömülür, zamana sığınır geçmesini beklerdik. Ne olduğunu söylemez, bir zaman sonra belki ima yoluyla bir şeyler söylerdi. Bazen böyle bu hâlin nihayetinde bir karar da çıkardı. Bunun bir iç karar olduğunu daha kulaklarımız duymadan böyle durumlarda yüzüne hâkim olan o kendine has tebessümü görerek anlardık. Böyle durumlarda canlanır, bir şevk hâlinin coşkusunu yaşar, yapılacak her şey gözünde kolaylaşırdı.

Bakışları, simasının görünümü bazen gelen ziyaretçilerin durumuna göre de değişkenlik gösterirdi. Gelenin bir vukuatı var ise siması gerginleşir, sabit bir şekilde bakmaz, bakışları âdeta bir göz kayması gibi kesik kesik muhatabına yönelirdi. Elleri masanın kenarında bir teyakkuz hâlini gösterirdi. Gelen hâle vâkıf olduktan sonra o, söyleyeceğini söylerdi.

Bir seferinde 90'lı yılların başında biri gelmişti. Şiir kitapları olan, 1987 yılından önce bir yazısında, Üstat'ın 1980'de altıncı şiir kitabı *Leylâ ile Mecnun*'dan sonra şiir kitabı yayımlamadığından hareket ederek şiirinin bittiğini, artık şiir yazmadığına dair bu minvalde bir şeyler yazmış. 1987'de şiirler serisinin yedinci kitabı *Ateş Dansı* ve serinin sekizinci kitabı *Alınyazısı Saati* de 1988'de yayımlanmıştı. Yazdığı yazıyı galiba Üstat'ın görmediğini varsayarak samimiyet gösterisinde bulundu. Üstat bir müddet bakışlarını gezdirdikten sonra yazısını hatırlattı. Aşağılık kompleksi içinde bulunduklarını, gerçekten böyle bir durum olsa bile bunun yazı konusu olamayacağını, insanın bir makine gibi durmadan şiir yazan bir varlık olmadığını söyleyince özür diledi, affetmesini istedi. Üstat, özründe bile samimi olmadığını *"yazıyla yapılan hatalarda ancak yazıyla özür dileyebileceğini, bire bir yapılan yanlışlıklarda insanın sadece muhatabından özür dilemesinin yeterli olduğunu, topluluk içinde bir kişiye yapılan hatanın özrünün de yine aynı topluluğun huzurunda olması gerektiğini"* söyledi.

Bir seferinde, zaman zaman ziyarete de gelen, bilinen biri çıkardığı dergide yapacağı özel sayı için resim çektirmek istedi. Üstat, o kişinin başka vukuatlarını da bildiği için *"Resim çektirmiyoruz."* dedi ve başka bir şey söylemedi. Bir müddet sonra dergi çıktı. Kapağından başlayarak ve nasıl olduğu hemen anlaşılan çeşit çeşit fotoğraflar derginin sayfalarında yer alıyordu. Bütün fotoğraflar Çağaloğlu'ndan vapura doğru yürüdüğümüz yol üzerinde ve vapura binerken çekilmişti. Elbette canı çok sıkıldı. *"Fotoğraf çektirmedığımızı söyledikimiz hâlde yapmış."* dedi daha başka bir şey söylemedi. Bir müddet sonra *"Telefonu varsa ararsın ve rızamız olmadığını söylersin, en azından bilsin."* dedi. Ben de aradım ve söyledim. Birkaç gün içinde de konu ile ilgili sessizliği devam etti. Bir gün geldiğinde masasına oturdu, oturduğu yerden Çağaloğlu Hamamı'nın

4 Sezai Karakoç, "38 Derece İçinden", *Sütun*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1969, s. 76-78.

–Derin Han’da– kubbelerinin gözüktüğü yöne doğru bir müddet dalgın baktı. Sonra birden *“İzin vermememize rağmen niçin fotoğraflarımızı çektiğini buldum.”* dedi. *“O güya bizden burada fotoğraf çekmek için izin istemiş oldu, yani izin istediği yer –eliyle masanın önünü işaret ederek– burası idi. Biz vermeyince de dışarda bizden habersiz çekti.”* Sonra eliyle “Gel!” anlamında işaret yaparak yanına gittiğinde Cağaloğlu Hamamı’nın kubbelerini işaret etti. Kubbelerin üzerinde bir adam iş kıyafetiyle tamirat yapıyordu. *“Bak, mesela şu adam, teknikman iyi bir fotoğraf makinesiyle bizi çekebilir. O da aynen bunun gibi bizim fotoğrafımızı bizzat burada değil dışarda çekme hakkını kendinde görmüş.”* Bu şekilde hilafına yapılan şeylere üzüldü, bu hâl simasına bir müddet hâkim olurdu. Sonra düşünerek en azından yapılan eylemin saiklerini bularak, mahut tutumun izahını yapar, anlaşılır kıları.

Yine bir seferinde sarıklı cübbeli genç denecek yaşlarda biri geldi. Tepeden bakıyor, etrafı gözleriyle kolaçan ediyordu. İstihza ile *“Kitaplarınızı burada mı yazıyorsunuz?”* dedi. *“Kitapların orada, burada yazılmasının ne önemi var? Siz içindekilere bakın!”* diye cevap verdi. Bu adam söylenilenleri duymadı bile ve devam etti. Bunun üzerine masasından doğruldu *“Şu memlekette benden akıllı bir adam var mı, ben böyle giyiniyorum, siz ne hakla bu kıyafetle dolaşıyorsunuz, bu hakkı nereden alıyorsunuz.”* dedi. Kibri affetmez, zaman zaman dillendirdiği *“Mütekebbire tekebbür sadakadır.”* sözünü kibri gördüğü yerde tatbik ederdi.

Hâllerinin bazılarını özellikle bakışlar anlamında, az sayıda da olsa bazı fotoğraflarından görmek de mümkün. Ruh simada tecessüm eder, bazen kelimelerden de daha çok şey söyler. Bilhassa entelektüel, âlim zatlarda bu daha net görülür. Çünkü onların her hâli, hiçbir zaman bilemeyeceğimiz ve nüfuz edemeyeceğimiz ruhi yaşantılarından simalarına akseder. Nitekim bu minvalde anlattığı ve ilk defa kendisinden duyduğum ve zaman zaman yerine göre anlattığı bir Mevlâna menkıbesi aklıma geliyor. Mevlâna’nın resmini yapmak isteyen bir ressamın yüzüne bakıp kâğıda aktardığı sima ile başını kaldırıp tekrar baktığında bir önceki çizimini yansıtmayan simayı görmesi, tekrar başa dönüp yine çizmesi, yine başını kaldırdığında farklı bir sima görmesi ve bu tecrübenin her seferinde farklı simalar görerek akim kalması sonucu resmini çizememesine dair menkıbe tam olarak şöyle: Mevlâna’nın müridelerinden Selçukilerden Gıyaseddin Mesud’un kızı Gürcü Hatun Mevlâna’dan etkilenecek ona bağlanmış. Önce Selçukilerden Gıyaseddin Keyhüsrev ile evlenmiş, onun vefatından sonra da Muineddin Süleyman Pervane’nin eşi olmuş. Gürcü Hatun, Pervane ile Kayseri’ye gitmesi sebebiyle Mevlâna hazretlerinden ayrılacağı için yanında götürmek üzere resmini saray ressamı Aynu’d-Devle-i Rumi’ye çizdirmek ister ve ressam görevlendirilir. Huzura gelen ressam saraydan Mevlâna’nın resminizi çizmek için gönderildiğini söyler ve müsaade ister. Mevlâna *“Çizebilirsen çiz bakalım.”* der. Önce bir kâğıda resmini yapar. Resim bittikten sonra Mevlâna’nın yüzüne bakar, çizdiği resim ile karşısındaki simanın farklı olduğunu görmesi üzerine yanlış gördüğünü düşünerek tekrar çizmeye başlar. Bu durum defalarca devam eder. Ahmed Eflâkî’nin beyanına

göre ressam yirmi varak kâğıt eskidir. Yirmisinde de görür ki çizdiği ayrı, karşısında oturan ayrıdır. Menkıbeye göre ressam her bakışında farklı bir simaya sahip Mevlâna görmüş; her seferinde ancak bir hâlinin resmini yapabilmiş, 20 varak kâğıt kullanan ressam onun 20 hâlinin resmini çizmiş oluyor. Sonuçta onu bir hâle zapt etmeye çalışmak isteyen ressamın çabası her seferinde inkı-taya uğruyor.

Birikmiş parası, bir banka hesabı hiçbir zaman olmadı. Alışverişlerde çek-se-net kabul etmezdi. Eskilerin tabiriyle “*yevmin cedit, rızkın cedit*” yaşardı. Yani “*yeni gün yeni rızık*.” Hayatı tam anlamıyla böyle idi. Kendi tabiriyle, asıl mesele “günü kurtarmak”tı. Günler sonraki günlere, onlar da daha sonraki günlere kendini kurtararak devrederdi. Her gelen gün bu yüzden kıymetliydi, bir imkânlar hazinesi olarak görülür ve karşılanırdı. Bu karşılıklı ilişkiyi günlük ihtiyaçlar için değildi. O zaten bir şekilde kendi mütevazılığı içinde devam ediyordu.

Günlük gazete alırdı. 2000 yılına kadar her gün en az bir gazete okuyarak gündemi basından takip etti. En küçük haber dahi dikkatini çekerti. Bazen bilinen kişilerin ölüm ilanlarının ilk şecere paragrafını okur aradaki yabancı isme dikkat çekerek “*Buraya biri karışmış*.” derdi. 2000 yılından sonra da gazete almayı bıraktı ve her gün gazete manşetlerini bilgisayardan takip etmeye başladı.

Pratikte, olayları, durumları, sözleri karşılayışı şüpheliydi. Bu hâlinin çok eleştirildiğine şahit oldum. Bazıları da sanatçı kişiliğinden kaynaklandığını söyleyerek açıklama yoluna giderlerdi. Gelenlere yaptığı değerlendirmeler, kritikler, siyasi ve toplumsal kimliklere, olaylara ve gelişmelere dair söyledikleri anlaşılmadığında veya muhatabının düşüncelerine ters geldiğinde muhal bulunur, mülâhaza edilmeden hemen alelade kuruntu ya da şüphe kategorisine sokulurdu. Şüpheleri zamanla vuku bulsa da onun bu tutumunu konu Üstat olunca felsefi bir metot fikriyle birlikte anlamaya çalışmanın en doğru yol olduğunu hep düşündüm. Felsefi bir tutum ve metot olarak sistematik şüpheyi temellendiren Descartes, düşüncelerini *Discours de la Méthode* (Metot Üzerine Söylevler, 1637) kitabında “*Je pense, donc je suis-Düşünüyorum öyleyse varım*.” cümlesiyle ifade etmiştir. Aslı Fransızca olan bu cümle daha çok Latinceyle bilinmektedir: “Cogito ergo sum.” Kapalı addedilen bu cümleyi şerh edenler ona bazı kelime ilaveleri yaparak Descartes’ın asıl meramını aydınlatmak maksadıyla cümleyi şu şekilde ifade etmişler: “*Dubito, Ergo Cogito, Ergo Sum*” yani “Şüphe ediyorum bu yüzden düşünüyorum [ve] bu yüzden varım.” Şöyle de denebilir: “Şüphe ediyorum, öyleyse düşünüyorum, öyleyse varım.” Descartes bütün felsefesinde matematiğin aksiyomları gibi “açık” ve “seçik” bilgiye ve fikirlere ulaşmayı amaçlıyordu. Bilgilerini kendi varlığından başlayarak sorgulamış ve bu sonuca ulaşmıştı. Felsefe tarihinin kabule şayan

en meşhur mottosu olan bu cümlelerin kestirmeden söylediği şey, şüphenin bir düşünme biçimi olarak güvenli bilgiye ulaşma yolu açmasıdır. Geçici olarak bilgilerin, duyumların şüphe parantezine alınması işlemi, hakikatin bilgisine ulaşmak, zanlardan kurtulmak için insanın bilinçle tatbik edeceği; hakiki bilgiye ulaşana ve emin olana kadar yolumuza çıkacak her şeyi, her bilgiyi kuşku süzgecinden geçirmeyi bir yöntem olarak dile getirmektedir. Gözden kaçmış bir şey olup olmadığını sürekli kontrol ederek, bir nevi bilgiyi test etme süreci. Descartes'tan 539 yıl önce yaşamış medeniyet dünyamızın büyük düşünürlerinden Gazzâlî bu metodik şüphenin örneğini kendi şahsında yaşamış özgün bir örnek. Gerçeği arama tutkusunun, her işin hakikatini anlamaya dair merakının çocukluk ve gençlik çağından beri âdeti ve alışkanlığı olduğunu ve hilka-tinin bir gereği olup kendi iradesi ve çabası ile olmadığını dile getirdiği, kendi hayatının bir panoraması hükmünde de olan otobiyografik eseri *el-Münkız*'da dile getirmektedir. Onun sistematik şüphesi sadece metafizik ve bilgi problemleriyle ilgili değil ahlaki bakımdan da kendini sorgulama, eşyanın gerçek mahiyetinin ne olduğunu anlama konusunda kesin deliller bulmak istemesiyle başlamıştır. Bütün zamanlara hitap eden *el-Münkız*'da şerhedilen Hz. Ali'nin "*Hakkı adamlara göre tanıma, bilakis hakkı bil, ehlini tanırsın.*" sözünü hayatımıza taşımak da şüphe metodunu tatbik etmekten geçiyor. Yani haktan gözüken, hak kılığında gelenlere, öyle söylüyorlar ve öyle görünüyorlar diye hemencecik inanmama, onları geçici de olsa şüpheyeye tabi tutma, hakkın mihengine vurma işlemi. Bir de felsefe tarihinde Pascal örneği var. O da şüphelerinden muzdarip olduğunu fakat aklını bu şüphe sayesinde kullanabildiğini söylemiştir.

İnsandaki idrak, düşünme yeteneği, bilme melekesi; tek bir kelimeyle ifade edecek olursak insan müdrikesi şüphenin karanlık ve belirsiz yollarından geçerek vuzuha kavuşuyor. İnsan varlığına katacağı bilgiyi ya da düşünceyi çabayla, alınının teriyle elde etmeli, bunun yöntemlerinden biri de şüphe sınavından geçmektir.

Şüphe tutumu Üstat'ta ihtiyat, tedbir, temkin olarak tezahür ederdi. Herhangi bir konuda hemen karar vermez, bazen sesli bir hâlde teemmül eder, bana öyle gelirdi ki bütün olasılıkları düşünür ancak o zaman karar verirdi. Onun için mesele tüm olasılıklara hâkim olmaktan geçer, mümkün olasılıkları tüketerek ilerlerdi. Bu tutumu onda fikirler, düşünceler için geçerli olduğu kadar, günlük hayatında da cari idi. Kritik etme, anlamaya çalışma, sorgulama, iç murakabeye tabi tutma, acele etmeme, sorular sorma ve olasılıkları, soruları eleye eleye ilerleme şeklinde davranışlarına yansıyan bu tutum gelen teklifleri (röportaj, gazetede köşe yazısı yazma vb.), nakledilen bir bilgiyi, herkese hoş gelen siyasi bir beyanatı... karşılayış tarzıydı. Bir gazete yazarının sözlerine, bir siyasi liderin açıklamalarına, bir habere, gün içinde cereyan eden herhangi bir şeye bu nazarla bakardı. Zekâsının mahareti asli olanı, hakikati bulana kadar daima işlerdi.

Mesela gazetelerde yazması için gelen teklifleri hep reddettiği bilinir. Bu reddedişlerinin her biri belli bir sebebe mebni gerçekleştirdi. Mesela biri için

“Bugüne kadar bu gazete bizi görmezden geldi, yokmuşuz gibi davrandı hatta çıkan kitaplarımızdan söz ettiklerinde bile bir yabancından söz ediyormuş gibi bahsettiler, şimdi ne oldu da böyle bir teklif yapıyorlar.” diye sesli düşünerek kendi kendine sorardı. Bir başkası için reddetme sebebi “Onlar Avrupa Birliği’ni savunuyorlar, bizim görüşlerimiz belli, nasıl yazabiliriz ki, bu bizim olduğu kadar onlar için de bir çelişki, bunun neden farkına varmazlar.”dı. Bir seferinde de rahmetli İhsan Babalı bir gazetede yazma teklifiyle gelmişti. Üstat, “Sana anlatmaya lüzum yok, görüyorsun zaten, onlar bir şey söylüyor ben başka bir şey, onlar bizim fikirlerimize tahammül edemezler, bu nasıl olacak?” dedi. İhsan Bey de “Haklısın ama bir gözünü kapa ve yaz.” deyince Üstat gülererek –İhsan Bey’le senli benli, teklifsiz-te-kellüfsüz konuşurdu- “Bir gözümü kapayabilseydim evlenirdim de.” dediğinde İhsan Bey de gülmüş, gazete bahsi de kapanmıştı. Ben, bu ve benzeri reddedişlerinde onun dünyevi şeyleri yenebilme kuvvetini de hissederdim.

Bir de bu şüphe hâlinin bir karinesi olarak *Hâtıralar*’ında da kaleme aldığı şu hikâyeyi durum alış metodu olarak sık sık zikrederdi. Fareyi bir türlü yakalayamayan kedi bir plan kurar. Kedi fareye: “Şuraya gel, al bir altın!” der. Fare, “Kedinin yanına zıplamak çok kolay benim her gün yaptığım bir şey. Fakat kedi bana neden bu teklifte bulunuyor?”⁵ sorusuyla kediye lokma olmaktan kurutulur. Hikâye bittiğinde tebessüm eder ve “Fare gibi muhakeme yapmak lazım.” derdi.

Önceki sayıda bahsettiğim gibi, 1986 yılının ikinci yarısından sonra 4 yeni kitap Diriliş Yayınları külliyyatına dâhil olmuştu. Asıl dergiyi yeniden çıkarmak istiyordu. Zaman zaman şevk geliyor teksir kâğıtlarından dergi provaları yapıyor; bir nevi mizanpaj tasarımını boş sayfalar üzerinde, nerede hangi yazının ya da konunun yer alacağını işaretliyordu. Her sefer yeni bir kâğıt alıp eskizlerine devam ediyor, sanki önce kafasında şekillendirmeye çalışıyordu. Arada “Tabloid dışında her ebadı denedik. Tabloid mi yapsak?” diyordu. Tabloid ebatla çıkan *Le Monde* gazetesini esas alarak kâğıtlar üzerinde bazı eskizler de yapardı. O zamanlar Divanyolu’nda daha çok turistler için yabancı gazeteler bulunurdu. *Le Monde*, *Der Spiegel*, *The Guardian*... gibi... Üstat bilhassa Fransızcası sebebiyle *Le Monde* gazetesini ve *L’Express* dergisini zaman zaman alırdı. Dergi çıktığı zaman da oradan çeviriler yapmak üzere görevler verirdi.

(Devam edecek)

5 Üstat’ın *Hâtıralar*’ında Marmara Kırathanesi’ni anlattığı kısımda şöyle geçmektedir: Bakıyorsunuz, bir masada, Nuri (Karahöyükli) Hoca fıkrasını anlatıyor: Kedi fareye: “Şuraya gel, al bir altın!” demiş. Fare: “Para iyi para ama, acaba, kedi neden bu teklifi yapıyor?” diye şaşar durmuş. Nuri Hoca, komünistlerin cazip, aldatıcı tekliflerine bir canlı misal olsun diye bu tür fıkralar söylüyordu... (*Hâtıralar*, Cilt: 2, Diriliş Yayınları, İstanbul s. 391.)